

JORNADES D'ESTUDI - DE LA VINYA A LA FASSINA
Vinyes, vins i cooperativisme vitivinícola a Catalunya

L'ESPLUGA DE FRANCOLÍ
27 i 28 de setembre de 2013

LA DOCUMENTACIÓ DE LES COOPERATIVES AGRÍCOLES DE LA
COMARCA DEL PRIORAT

per Jaume Teixidó Montalà
Arxiu Comarcal del Priorat

Aquesta comunicació vol ser una primera aproximació a la documentació que les entitats agrícoles, amb diferents denominacions al llarg de la seva història com: societats, sindicats, cooperatives, cellers, agrícoles o vinícoles, ..., segons la normativa vigent en cada moment. Cal tenir molt present que aquestes entitats han estat el motor econòmic i bàsic de la gran majoria de poblacions rurals. Al Priorat, mancat d'un teixit industrial, ho han estat i encara tenen un pes important en les economies de cada població.

El teixit cooperativista agrari a la comarca va ser important. La major part de sindicats es crearen entre 1917 i 1933. En totes les poblacions hi hagué un sindicat o cooperativa, tret de la Morera de Montsant i dels nuclis agregats a la vila de Cornudella de Montsant que són: Albarca i Siurana. L'ordre de creació d'aquestes seguint la *Guia del Priorat* de Joan Asens¹ és la següent:

Cornudella de Montsant	1904
Marçà (Sindicat Vinícola del Baix Priorat)	1912
Guiamets, els	1913
Bellmunt del Priorat	1917
Falset	1917
Gratallops	1917
Masroig, el (Sindicat Agrícola i Social)	1917
Masroig, el (Sindicat Agrícola i Caixa Rural)	1917
Marçà (Sindicat Agrícola i Caixa Rural)	1919
Vilella Baixa, la	1919
Lloar, el	1930
Figuera, la	1932
Porrera	1932
Cabacés (Sindicat Agrícola)	1933
Cabacés (Unió Agrícola)	1933
Capçanes	1933
Pradell de la Teixeta	1933
Torroja del Priorat	1933
Vilella Alta, la	1933
Torre de Fontaubella	1936, definitiva 1946

¹ ASENS, Joan. *Guia del Priorat*. Tarragona: Llibreria Guàrdias, 1981.

Poboleda	1949
Molar, el	1950
Bisbal de Falset, la	1952
Margalef	1952
Ulldemolins	1953

Cal tenir en compte que la dada de creació del primer sindicat de Marçà, el Sindicat Vinícola del Baix Priorat, l'hem modificada ja que Joan Asens anotà l'any 1913 quan sabem amb certesa que va crear-se el 12 de desembre de 1912. Aquest "error" té una explicació senzilla i que cal tenir en compte ja que poden fer variar les dades. En bona part de les ocasions les persones donen com any de creació de l'entitat la data de finalització del celler o de l'entrada de la primera collita, no pas la data d'inici de les actes o estatuts. Aquest fet augmenta en anotar a les façanes dels edificis la data d'edificació no de la creació.

L'entitat agrícola més antiga de la comarca és la de Cornudella anomenada "Sindicato Agrícola y Caja Rural de Ahorros y Préstamos del Priorato" amb seu a la vila però que tenia un abast molt més ampli ja que en l'acta fundacional hi signen veïns de Cornudella, Torroja del Priorat, el Lloar, Ulldemollins, Poboleda, l'Arbolí, la Figuera i la Morera de Montsant. Afegint-se al cap de pocs mesos veïns de: la Pobla de Cérvoles, Juncosa, Porrera, Prades, la Vilella Baixa, la Torre de l'Espanyol, el Masroig, la Vilella Alta, Cabacés, Gratallops, la Palma d'Ebre, el Molar, Bellmunt del Priorat, Margalef, Falset i la Bisbal de Falset, entre altres veïns de poblacions ja citades.

Com podem observar, bona part dels sindicats de la comarca nasqueren en la dècada dels anys 10 del segle XX, nou sindicats, després salta fins els anys 30, amb nou més. Els més moderns són creats entre el 1949 i el 1953, d'aquests els tres darrers, la Bisbal de Falset, Margalef i Ulldemolins, el primer producte és l'oli, a diferència de la major part dels anteriors que tenen com a primer producte el vi. Encara que tinguin un primer producte la major part de les entitats tenien altres seccions de producció agrícola com l'oli, els cereals o els fruits secs.

La documentació de les cooperatives agrícoles (donem aquest nom ja que va ser el que han portat més anys) s'ha conservat en la seva major part, tret de casos on actuacions externes o causes fortuïtes (incendis, aigua, ...) n'han malmès bona part. Ajuda a la conservació d'aquest patrimoni documental a què l'espai on es conserva hagi estat el despatx de la secretaria i que aquesta no hagi sofert modificacions per obres o canvis d'ubicació. Qualsevol d'aquest processos, de ben segur, ha comportat una eliminació de patrimoni, gairebé sempre, sense tenir en compte que s'eliminava. Casos puntuals de pèrdua de patrimoni han estat, per exemple, el fons de la Cooperativa Agrícola de Bellmunt del Priorat que a inicis dels anys quaranta un incendi destruï totalment les oficines i el magatzem, una entitat creada el 1917 i que fins el 1939 només disposa d'uns quants documents socarrimats, això si l'escriptura de compra del terreny es conserva. També la Cooperativa Agrícola del Lloar va sofrir pèrdua i malmetent-se part del patrimoni documental a l'entrada de les forces franquistes a la població. Els soldats anaren a celebrar la victòria amb el vi del sindicat i la documentació acabà ben xopa de l'apreciat líquid. Com veiem són dos causes excepcionals. Els responsables tenien bona cura que la documentació es conservés.

De fa uns quants anys ençà el patrimoni documental de les cooperatives ha estat vital per poder escriure la seva història en monografies². Els llibres commemoratius del 75è aniversari o del centenari han revifat l'interès pel coneixement d'aquestes autèntiques empreses que han estat el motor econòmic i social de bona part del segle XX en els seus respectius pobles.

A l'Arxiu Comarcal del Priorat es custodien els fons de les cooperatives agrícoles de les següents poblacions: Bellmunt del Priorat, Falset, Gratallops, el Lloar, Marçà (les dues unides amb el nom de Cooperativa Agrícola del Baix Priorat de Marçà), el Molar, Pradell de la Teixeta, la Torre de Fontaubella, la Vilella Alta i la Vilella Baixa. D'aquestes només s'han fet l'inventari de Marçà, Pradell de la Teixeta i la Torre de Fontaubella. S'està treballant en els instruments de descripció de la documentació de Falset, el Molar i la Vilella Baixa. Donem quatre notícies de cadascuna d'elles:

.-Cooperativa Agrícola de Bellmunt del Priorat (1929-2001: 9,2 metres): Documentació anterior a l'incendi que cremà totalment el magatzem i la secretaria el mes de novembre de 1943 no en queden només que uns quants documents. A partir d'aquesta data la documentació sembla complerta.

.-Cooperativa Agrícola de Falset (1916-1998: 108 metres): És la que conserva un embalum més gran de documentació sense buits. S'inicia un any abans de la seva creació ja que els "socis" portaven la collita de verema a cups arrendats a particulars de la població. Oficialment comença el 1917 fins el 1998 ja que amb posterioritat a aquesta data s'unificà amb la Cooperativa Agrícola del Baix Priorat de Marçà creant l'Agrícola Falset – Marçà, avui Cooperativa Falset – Marçà.

.-Cooperativa Agrícola de Gratallops (1916-1999: 3,2 metres): Se'n conserva poca documentació, sobretot de finals del seu període. La documentació és malmeté per la humitat. És una de les cooperatives que junt amb les del Lloar, Vilella Alta i Vilella Baixa s'unificaren creant la Vinícola del Priorat.

.-Cooperativa Agrícola del Lloar (1930-2004: 14 metres): es conserva tota la documentació encara que la pertanyent als primers anys en mal estat.

.-Cooperativa Agrícola de Marçà (1912-1998: 29,2 metres): Fins el 1936 existiren dos sindicats: el Sindicat Vinícola del Baix Priorat i el Sindicat Agrícola i Caixa Rural, del primer la documentació és complerta, en canvi del segon en resta molt poca. Quan s'unificaren forçosament a l'inici de la Guerra Civil agafaren part del nom de les dues dient-se: Sindicat Agrícola del Baix Priorat, després cooperativa, a partir d'aquí la documentació és complerta.

.-Cooperativa Agrícola del Molar (1949-1990: 7 metres): La documentació a partir de la seva creació és seriada.

² FERRÉ i MARTÍ, Miquel M. *El sindicat i la cooperativa de Falset*. Falset: Cooperativa Agrícola Falsetenca, 1992. JUNCOSA SECALL, Josep M. *Recull de notes i memòries de la Cooperativa Agrícola i caixa d'estalvis i préstecs del Priorat (Antic Sindicat Agrícola i Caixa Rural) de Cornudella*. Cornudella: Cooperativa, 1993. PRATS FERRÉ, Carles. *75 anys fent camí, 1933-2008. Història del cooperativisme agrari a Cabacés. 75 aniversari de l'Agrícola i Secció de Crèdit de Cabacés*. Cabacés: Agrícola, 2008. DDAA: *100 anys fent vi. Centenari de la Cooperativa Falset-Marçà*. Falset: Cooperativa i Arxiu Comarcal del Priorat, 2013. SABATÉ ALENTORN, Jaume. *Associacionisme naixement i final del Sindicat-Cooperativa al Lloar*. El Lloar: text mecanografiat, 2011.

.-Cooperativa Agrícola de Pradell de la Teixeta (1939-1993: 7,8 metres): Encara que va ser fundada abans de la guerra no conserva en el seu fons cap document. A partir de 1939 és completa. És important la documentació de la cooperativa de consum.

.-Cooperativa Agrícola de la Torre de Fontaubella (1939-1995: 5,7 metres): És completa. Durant la República a l'igual que els seus veïns de Pradell portaven la collita de verema amb portadores en camions al Sindicat Agrícola de Falset. Un cop finalitzada la contesa bèl·lica ho intentaren de tornar a fer-ho i es toparen amb la negativa falsetana.

.-Cooperativa Agrícola de Torroja del Priorat (1918-2000: 11,2 metres): A partir dels anys 40 és seriada. Joan Asens anota que es va crear el 1933, però hi ha documents a partir de 1918 encara que pocs, un és el primer llibre de socis.

.-Cooperativa Agrícola de la Vilella Alta (1880-2005: 8,4 metres): Sindicat d'oli, sobretot. La documentació comença el 1880 ja que ja actuava com a molí d'oli el qual fou traspassat el 1933 al recent creat Sindicat. És completa i conserva dos cartells del 1936 amb ordres agrícoles de la Generalitat republicana.

.-Cooperativa Agrícola de la Vilella Baixa (1919-1995: 10,2 metres): És una cooperativa amb la documentació completa. Entre la documentació s'han separat documents de les cooperatives de consum de la "Casa del Pueblo" (1906) i la Renaixença (1912), unides el 1936 i separades altre cop el 1959 formant la Cooperativa de Consum de la Vilella Baixa.

Abans de procedir a inventariar el fons cal separar tota la documentació que no és pròpia dels sindicats, no és que n'hi hagi molta però sí que es freqüent trobar-ne, ja que en moltes ocasions el secretari ho era de diverses institucions. La documentació forana de les cooperatives també té un caire agrícola, la major part d'ocasions.

Altre documentació que em trobat, per exemple, entre el fons de la Cooperativa Agrícola de Falset, és la Federació Agrícola del Priorat activa durant la II República. A Marçà entre els documents hi varem localitzar el fons de la Comunitat de regants del Molí Tossalet, el secretari era el mateix, i uns quants anys de correspondència de la Prefectura Local del "Movimiento" el president i el cap local eren la mateixa persona. A la Cooperativa Agrícola de Torroja del Priorat van aparèixer quatre llibres de l'"Hermandad Socorro de los Pobres de Torroja" (1908-1936).

El que es més freqüent de localitzar és documentació de les desaparegudes "Hermandades Sindicales de Labradores y Ganaderos" anomenades després Cambres Agràries Locals. Quan foren suprimides, el 1994 s'ordenà que la documentació es transferís a les oficines comarcals d'agricultura. L'ordre s'executà en part. La documentació més antiga que estava entre el fons de la cooperativa o, fins i tot, de l'ajuntament, segons si compartien el secretari, no es transferí ja que estava barrejada entre aquests altres fons.

El quadre de fons que esmenten és una primera aproximació ja que de ben segur quan s'avanci en la descripció de la documentació de totes les cooperatives el podrem realitzar amb una major exactitud. És un quadre obert i amb poques subdivisions. La

base per realitzar-lo han estat els inventaris dels fons de les cooperatives agrícoles de: Marçà, Pradell de la Teixeta i la Torre de Fontaubella.

Hem dividit el nombre d'entrades en 13 sèries, encara que en podrien ser més segons el tipus d'entitats, per exemple no hem anotat la secció Fassina, i cada sèrie en nivells. El nombre d'entrades depèn de les activitats de cada cooperativa.

La primera sèrie correspon a l'administració general de l'empresa, subdividida en set nivells. El primer aplega la documentació constitutiva i els diversos reglaments i estatuts. El segon fa referència a tota la documentació produïda pels òrgans de govern ja siguin la junta rectora o directiva com l'assemblea general. El tercer tot el referent als socis i la quarta al personal de l'entitat. El cinquè es la producció de documentació de la secretària ja siguin estudi, memòries, etc. El sisè el formaria la correspondència i el setè i últim la documentació derivada dels serveis jurídics ja que en totes hi ha moments que s'ha tingut d'anar als jutjats, ja sigui per manca de pagament, qüestions internes de diners, ...

La segona engloba tot el referent al patrimoni subdividit en tres nivells: obres, maquinària i assegurances. La tercera sèrie és la més voluminosa correspon a la gestió econòmica, l'hem dividit en quatre nivells. El primer seria la comptabilitat pròpia de la cooperativa, el segon l'endeutament, la major part de vegades per obres, els préstecs demanats als bancs o les ajudes arribades de l'Estat. El quart, molt important, són les liquidacions de les collites als socis. El darrer el pagament de salaris als treballadors, eventuals per collita o fixes.

Les sèries 4 fins a la 12 corresponen a seccions de les cooperatives que pot ser que no hi siguin en totes. Per exemple la secció de Cooperativa de Consum no va existir mai en la Cooperativa Agrícola de Falset, en canvi en la Cooperativa Agrícola de Pradell de la Teixeta era molt important ja que a banda del que és pròpiament cooperativa de consum (venda de productes de primera necessitat als socis) i havia el forn de pa de la població. Tots aquestes sèries tenen dos nivells inferiors, normalment d'entrada i sortida.

En la sèrie 12, secció Recreativa, l'hem subdividida en el cafè i el cinema. Hem localitzat poca documentació d'aquestes, encara que de cafè la major part de sindicats o cooperatives en tenien, el que succeeix és que estaven confiscades per "Educación y Descanso" i aquest ho gestionava.

La darrera sèrie és al de col·leccions ja siguin fotografies, plànols, segells, ..., que facin referència a la cooperativa o que hagin servit a aquesta per desenvolupar la seva activitat.

MODEL DE QUADRE DE FONTS

1.- ADMINISTRACIÓ GENERAL

- 1.1. Estatuts i reglaments
- 1.2. Òrgans de govern
- 1.3. Socis
- 1.4. Personal
- 1.5. Secretaria: estudis, memòries, informes, contractes, ...
- 1.6. Correspondència
- 1.7. Serveis jurídics

2.- PATRIMONI

- 2.1. Obres
- 2.2. Maquinària
- 2.3. Assegurances

3.- GESTIÓ ECONÒMICA

- 3.1. Comptabilitat
- 3.2. Endeutament, aportacions, préstecs
- 3.3. Liquidacions collites
- 3.4. Salaris

4.- COOPERATIVA DE CONSUM

- 4.1. Adm. General
- 4.2. Comptabilitat

5.- CAIXA RURAL

6.- SECCIÓ CELLER

- 6.1. Collites
- 6.2. Sortida vi i derivats

7.- SECCIÓ OLI

- 7.1. Collites
- 7.2. Sortida oli

8.- SECCIÓ FRUITS SECS

- 8.1. Collites
- 8.2. Sortida

9.-SECCIÓ AVÍCOLA

9.1.Entrada

9.2. Sortida

10.-SECCIÓ CEREALS

10.1.Entrada

10.2.Sortida

11.-SECCIÓ MAGATZEM

11.1. Entrada

11.2. Sortida

12.-SECCIÓ RECREATIVA

12.1.-Cafè

12.1.1.-Administració

12.1.2.-Comptabilitat

12.2.-Cinema

12.2.1.-Administració

12.2.2.-Comptabilitat

13.- COL·LECCIONS

13.1. Fotografies

13.2. Plànols

13.3. Segells